

A szélsőjobboldal (negyedik) kísértete járja be...

Recenzió Cas Mudde *The Far Right Today* (A szélsőjobboldal ma)
c. könyvéről (Polity Press, Cambridge, 2019)

A szélsőjobboldali politikai mozgalmak hullámozása közismert: meghatározták a huszadik századot, és a huszonegyediket sem kerülik el. Globálisan jelen vannak Indiától az Egyesült Államokig, érintik az erdélyi magyar társadalmat, a rohingya menekülteket és a skandináv bevándorlókat, ha más-más mértékben is.

A *The Far Right Today* holland szerzője, Cas Mudde különösen ismert a populizmuskutatók körében, de a jobboldali szélsőségek a fő érdeklődési területét képezik. Munkái akár tankönyvek is lehetnének: odafigyel a fogalmak körvonalazására, rendszerezett, példákkal ellátott, történeti dimenzióval felfegyverkezett szövegek ezek, ráadásul a nagyközönség számára is érthető nyelvezettel.

Ez alól nem kivétel a jelen könyv sem. Mindenekelőtt különbséget tesz a szélsőjobboldal (far right) két ága, a radikális jobboldal (radical right) és az extrém jobboldal (extreme right) között. Előbbi ugyanis elfogadja a demokrácia alapjait annak ellenére, hogy a jogállamiságot, kisebbségi jogokat támadja, és politikája alapvetően populista. Utóbbi visszautasítja a demokráciát, a népszuverenitás elvét elveti, éppen ezért nem is populista. Ez azért fontos megjegyzés, mert Mudde megközelítésében a populizmus nem feltétlenül antidemokratikus, annak ellenére, hogy a liberális demokráciát elveti.

A szélsőjobboldal történetét a második világháború utáni korszakon átívelve tekinti át négy hullámban, könyve pedig a legutóbbi hullámra fókuszál, és Európára. Az első periódus a neofasizmusé: ez teljes elutasítottság mellett létezik, van, ahol illegálisan működik a társadalom peremén. A második periódus azonban – 1955–1980 között a jobboldali populizmusé – a háború utáni elit visszautasításából születik, és a korábbi fasiszták támogatásával, tiltakozva, többek között a jóléti államok ellen. A nyolcvanas évek elejétől az ezredfordulóig a radikális jobboldal korszaka köszönt be: munkanélküliség és tömeges bevándorlás az okozója, és már nemcsak a nyugat-európai országokat érinti, hanem a volt államszocialista országokat is – utóbbiakban elsősorban a romák elleni érzelmekre építve.

A negyedik hullám három válságra épít Mudde szerint: egyrészt a szeptember 11-i terrortámadásokra, másrészt a 2008-as világválságra, végül pedig a 2015-ös európai migrációs hullámra. Ez egyben azt is jelenti, hogy a szélsőjobboldal mainstream is lesz, nemcsak a szavazók, de a potenciális koalíciós partnerek számára is. Az általuk közvetített világnézet megvitathatóvá válik, törvénymódosítási javaslatokat mérsékeltébb pártok is támogatják időnként.

¹ PhD-hallgató a finnországi Tamperei Egyetem Szociológia Doktori Iskolájában.
E-mail: attila.kustanmagyari@tuni.fi.

Ideológiájuk több pontját tekintve, az utóbbi időszak romániai politikai konstellációit átrendező AUR (Románok Egyesüléséért Szövetség) kiváló esettanulmány lehetne: a társadalmi változásokat a „természetes rend” felborításaként értelmezik, a politikai ellenfeleiket, a sajtót korrumpálnak tekintik, és nemzetellenesnek, a nemzetállamok fölötti intézményekkel szemben pedig gyanakvóak. Mudde rámutat arra is, hogy összeesküvés-elméletekkel gyakran operálnak, illetve, ami a könyv írásakor még nem létező AUR-t különösen jellemzi: „elveszett” területeket követelnek „vissza”.

Bár általában véve a szélsőjobboldal valláshoz való viszonyulása változó, a jelen hullám európai politikai mozgalmi többségükben kereszténynek vallják magukat – és ahogy a szerző arra rámutat, az ortodox egyházak esetében az erős nacionalista hagyomány különösen fontos táptalajt jelent.

A szélsőjobboldali szerveződések szintén többretegűek. Egyrészt igyekeznek intellektuális vitákba bocsátkozni: a kulturális hegemonia híveiként, a '68-as tradíció ellenségeként a politikai diskurzus megváltoztatásán dolgoznak, amit intézményesült formában, eseményeken népszerűsítene. A második szerveződési forma egyrészt a közösségi médiában, másrészt a hagyományos sajtómezőben zajlik, olyan témákat dolgozva fel, amelyek szerintük „valódi” problémákat feszegetnek, „cenzúramentesen”. A harmadik szerveződési forma a politikai platform, amiről elsősorban szól Mudde könyve.

A mindössze 160 oldalas kiadvány a különböző szubkultúrákról (alt-right, huliganizmus, skinheadek) és a nemzetközi együttműködésekről is ír, illetve felvázolja a mozgalmak felépítését: a vezetőtől a tagokon és aktivistákon át a szavazókig. Rámutat arra, hogy nemcsak a szavazófülkében aktivizálják a szimpatizánsokat, hanem demonstrációkkal is (gondoljunk csak a járvány alatti román vagy magyar és más európai szélsőjobboldali tüntetésekre a szigorítások ellen), de kisebb csoportok esetében a terrorizmus is elfogadott eszközt jelent.

Mudde arról is ír, hogy milyen okai vannak annak, ha szélesebb rétegek támogatják a szélsőjobboldalt. A gazdaság okozta szorongás, a bevándorlás, multikulturalitás, a neoliberais globalizáció gyakori érvek, de egy karizmatikus vezető megjelenése is fontos hajtóerőt jelenthet.

Végül: a szélsőjobboldallal szemben négy védekezési eszközt vázol fel a szerző. Az első, hogy a mainstream politika kirekeszti a szélsőjobboldalt (ez azonban egyre kevésbé működik manapság), a második, hogy aktívan szembeszállnak velük. A harmadik, hogy a mainstream pártok bár kizárják a szélsőjobboldalt, a világnézetük egy részét a magukévá teszik, a negyedik pedig, hogy ezek a nézetek kifejezetten megerősödnek és normalizálódnak. A két utóbbi a politikai pártok logikája miatt valóban előfordul, a civil társadalom viszont Mudde szerint ellenállhat ennek intézményi szinten is (például szakszervezetek esetében) és közvetlen konfrontáción keresztül is, például tüntetéseken.

Mudde könyve az említett mérete ellenére meglehetősen tömör. Egy rövid recenzióknak nem áll módjában felsorolni mindazokat a szempontokat, amelyeket a szerző figyelembe vett (ilyen például a társadalmi nem körüli viták, a magyarországi példák és így tovább). Túl azon, hogy egyfajta tankönyvként forgatható, a *The Far Right Today* ügyesen körvonalazza azt, hogy mit jelent ma a szélsőjobboldal, és milyen viszonya van a fennálló liberális demokráciákkal, a globalizációval, a kereszténységgel. Nemcsak diagnosztizál, hanem eszközöket is ad az olvasó kezébe. Ma erre különösen szükség van nemcsak Európa-szerte, nemcsak Romániában, de globálisan is.